

NIEKTORÉ TYPY VEDĽAJŠÍCH PLNENÍ V RÍMSKOM PRÁVE NA ZÁKLADE KRITÉRIA TYPOVEJ VIAZANOSTI

SOME TYPES OF SECONDARY ENFORCEMENT IN ROMAN LAW BASED ON CRITERIA OF TYPE REFERENCES

Michal Turošík¹

DOI: <https://doi.org/10.24040/pros.13.11.2020.sdtsp.91-99>

Abstrakt

*Nasledovný príspevok sa bude zaoberať konkrétnymi typovými formami plnenia v rímskom práve. Plnenie bolo považované za povinnosť dlžníka materiálne uspokojiť pohľadávku veriteľa a jeho objektívne náležitosti sa stali *conditio sine qua non* platnosti celého záväzku. Na tomto základe sa vytvorili viaceré kritéria, ktorými mohli byť jednotlivé typy plnení systematizované. V predkladanom článku sa zaoberáme vedľajšími plneniami, ktoré mohli vzniknúť popri právom objektivizovaných hlavných plneniach.*

Kľúčové slová

plnenie, záväzok, žaloba, zmluva

Abstract

*The following article will deal with specific types of performance in roman law. The performance was considered to be the debtor's obligation to materially satisfy the creditor's claim and its objective requirements became a *conditio sine qua non* for the validity of the obligation. On this basis, several criteria were created by which the individual types of performance could be systematized. In this article, we deal with secondary types of performance that may have arisen in addition to the law of objectified main performances.*

Key words

performance, obligation, claim, contract

¹ doc. Dr. iur. JUDr. Ing. Michal Turošík, PhD., Katedra dejín štátu a práva, Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici

Kritérium typovej viazanosti je kritériom, ktoré rozdeľuje plnenie na tzv. hlavné a vedľajšie plnenie. Typová viazanosť v rímskom práve bola vlastnosťou rímskych záväzkov, podľa ktorej mohli byť vytvorené len také záväzky pre, ktoré sa predpokladala žaloba. Tieto potom obsahovali povinnosti, ktorých predmetom bolo plnenie, ktoré bolo *conditio sine qua non* každého konkrétneho záväzku. Ak si napríklad zoberieme záväzok pôžičku, určite musí táto obligácia obsahovať povinnosť vrátiť druhovo určenú vec. Takéto plnenia, ktoré pri konkrétnych obligáciách museli nastať, nakoľko inak by daná obligácia nebola tým za ktorú sa vydáva, nazývame plnenie hlavné. V rámci zásady zmluvnej voľnosti, ktorou disponovalo už rímske súkromné právo, si však zmluvné strany mohli dohodnúť aj iné tzv. vedľajšie plnenia. Tieto mohli byť kontrahované popri záväzku alebo dodatočne. Je však nutné povedať, že takéto delenie plnenia na hlavné a vedľajšie je objektívne. Zo subjektívneho hľadiska si strany pod určitým objektívne určeným plnením mohli dohodnúť aj viac než právo predpokladalo. Teda sami mohli rozhodovať čo je predmetom hlavného a čo vedľajšieho plnenia. Za najvýznamnejšie vedľajšie plnenia v rímskom práve považujeme tzv. závdavok, úroky a zmluvnú pokutu.

Arra

Závdavok, latinsky *arrha* či *arra*² je typom vedľajšieho plnenia, ktoré sa do rímskeho práva dostalo ako následok helenistických a semitských vplyvov. Jeho význam v počiatkových obdobiach vývoja rímskeho práva je sporný. Ako píše Kaser: „*Či staré právo, predtým než sa vyvodzovala žalovateľnosť z neformálneho konsenzu, odovzdávanie symbolu, ktorým ten čo dáva svoju osobu zakladá, ako zaväzovací prostriedok uznávalo, už nie je možné rozpoznať*“.³ Teda na otázku, či sa v dobách, kedy ešte neboli uznané žaloby aj z neformálnych konsenzuálnych dohôd, odovzdanie symbolu, ktorým odovzdávateľ založí svoju osobu, používal ako zaväzovací prostriedok, odpoveď nie je vôbec istá. V klasickom práve slúžila *arra* najmä ako akési potvrdenie platnosti konsenzuálnej kúpno-predajnej (či trhovej) zmluvy, ktorú kupujúci odovzdá predávajúcemu, aby tak spečatil svoj úmysel,

² pôvodne sa tento pojem vyvinul zo slova *arrabo*

³ KASER M. , KNÜTEL R.: *Römisches Privatrecht*. München, C.H. BECK, 2008, str. 224

skutočne od neho kúpiť na základe ich neformálnej dohody, predmetnú vec.⁴ V prípade takéhoto dôkazu o uzavretí zmluvy sa jednalo o tzv. *arra confirmatoria*. Pokiaľ došlo k naplneniu zmluvy, musel predávajúci závdavok vrátiť. Ak boli jeho predmetom peniaze, mohla sa suma odčítať od kúpnej ceny, ktorú musel kupujúci uhradiť. V prípade vecí však bolo toto vedľajšie plnenie chránené žalobou *actio empti* alebo pomocou *condictio*, ako zdôvodňuje Ulpián. Podľa neho môže byť vec⁵, ktorá bola daná ako závdavok, vymáhaná po splnení zmluvy nielen pomocou žaloby z kúpno-predajnej zmluvy, ale aj pomocou kondikcie, pretože táto vec bola odovzdaná na základe právneho dôvodu, ktorý odpadol. Išlo teda o bezdôvodné obohatenie sa.⁶ Vedľajšie plnenie závdavku nasledovalo aj keď došlo k nemožnosti hlavného plnenia, či v prípade, že zmluva bola zase vzájomnou dohodou zrušená.

Justinián konštitúciou z roku 528 ustanovil, že závdavok sa používal nie ako dôkaz, ale za účelom poistenia budúceho uzavretia kúpno-predajnej zmluvy. *Arra* sa v tomto období dávala ako poistenie dohody o budúcej kúpnej zmluvy. Ak jedna zo zmluvných strán, neskôr od kontrahovania zmluvy odstúpila, musela znášať právne následky. Tieto pre odovzdávateľa znamenali, že *arra* prepadne v prospech protistrany. Ak však od uzavretia zmluvy odstúpil, ten ktorý závdavok prevzal, musel vyplatiť protistrane jeho dvojnásobnú hodnotu, čím tento inštitút získaval značne penálny charakter. Tomuto zodpovedalo aj jeho označenie ako *arra poenalis*. V prípade, že sa jednalo už o perfektnú zmluvu, slúžil závdavok ako sankcia, ktorá sa používala pri odstúpení od kontraktu. V takomto prípade sa závdavok nazýval *arra poenitentialis* a podobne ako v predchádzajúcom prípade aj tu pre toho, kto prijal závdavok v prípade odstúpenia od zmluvy, znamenalo toto vedľajšie plnenie povinnosť nahradiť dvojnásobok hodnoty.⁷

⁴ CALOGIROU G.: *Die arra im römischen Vermögensrecht der klassischen Zeit*. Altenburg. PIERER 1911, str. 45

⁵ vysvetľuje to na príklade prsteňa, ktorý bol daný ako *arra confirmatoria* pri kúpnej zmluve, str. 32

⁶ D. 19.1.11.6.

⁷ Inst. 3,23

Úroky

Podstatu tohto vedľajšieho plnenia asi netreba nikomu zvlášť predstavovať. Z právneho hľadiska ide o *fructus civiles* kapitálu. V zásade sa jedná o odmenu, ktorú prinesie vlastníkovi kapitálu jeho investovanie. Ide o prirodzenú požiadavku, nakoľko odovzdaním kapitálu do užívania iného sa jeho vlastník vzdáva na dohodnutý čas práva s ním disponovať, teda aj práva na prípadné výnosy a na druhej strane musí znášať riziko, ktoré predstavuje možnosť, že by mu dlžník kapitál v dohodnutý čas nebol schopný či ochotný vrátiť. Ako náhradu za znášanie týchto skutočností priznávajú Rimania veriteľovi možnosť vedľajšieho plnenia spočívajúcom najmä v peniazoch a výnimočne aj v inom, vecnom plnení. Dlžník, ktorý je v tomto prípade v slabšej ekonomickej situácii, samozrejme nemá inú alternatívu, len sa k vedľajšiemu plneniu zaviazat'. Zimmermann tento fakt potvrdzuje jednoduchou logickou úvahou : *Inak by predsa nepotreboval peniaze*⁸ Aj tu sa však prejavil rímsky zmysel pre *bonum et aequum*, keď už od najstarších čias vývoja rímskeho práva boli koncipované mnohé obmedzenia slúžiace na ochranu dlžníkov.

O obmedzeniach týkajúcich sa úrokov sa prvýkrát zmieňujú už pramene starorímskeho obdobia, konkrétne Zákon 12 tabúl, ktorý sa obsahuje zmienku o úrokovej sadzbe tzv. *fenus unciarium*⁹. Tento termín znamenajúci jednu dvanástinu z kapitálu¹⁰, si vykladajú moderní romanisti rôznymi spôsobmi. Kým Rebro, Blaho¹¹ či Max Kaser¹² jednoznačne hovoria o čísle 8 a 1/3 %¹³, Zimmermann poukazuje na názorové odlišnosti moderných romanistov, ktorí pod týmto termínom rozumejú úrokový strop 83, 33 % či dokonca úrok 100%.¹⁴ Ďalej dodáva, že tento rozpor vyvstáva ako dôsledok nejasností v otázke, či sa úroky podľa Zákona 12 tabúl kalkulovali na rok, alebo mesiac. V prípade vypočítania na rok, je nejasné či išlo o rok zahrňujúci 12 alebo 10 mesiacov.^{15,16} V každom prípade bola sadzba *fenus unciarium*

⁸ ZIMMERMAN R: *The law of obligations*. Oxford. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996, str. 166

⁹ LEX DUODECIM TABULARUM, TABULA VIII. 18 In: SKŘEJPEK M.: *Prameny římského práva*. Praha. LEXIS NEXIS, 2004, str. 123

¹⁰ konkrétne sa 1 ass rovnal 12 unciam

¹¹ REBRO K., BLAHO P.: *Rímske právo*. Bratislava-Trnava. IURA EDITION. 2003, str. 267

¹² KASER M. , KNÜTEL R.: *Römisches Privatrecht*. München, C.H. BECK, 2008, str. 229

¹³ 8 celých a 1/3 percenta, teda asi 8,33 %

¹⁴ ZIMMERMAN R: *The law of obligations*. Oxford. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996, str. 156

¹⁵ ZIMMERMAN R: *The law of obligations*. Oxford. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996, str. 164

¹⁶ Podľa starých Rimanov trval rok len 10 mesiacov, pričom začínal marcom, teda obdobím kedy nastupuje jar a príroda sa prebúdzá v obnovennej sile. Nie je však isté, či takýto rok trval skutočne od jari do jari, alebo zahŕňal len obdobie poľnohospodárskej produktivity, pričom obdobie „zimného spánku“ sa do počítania roku nezaráčavalo.

hornou hranicou pre stanovenie úrokov. Ak by ju veriteľ prekročil dopustil by sa protiprávneho konania, za ktoré by musel vyplatiť 4-násobok prijatého plnenia nad rámec stanovenej sadzby.

Neskôr, v roku 347 p.n.l. bola pôvodná sadzba znížená na polovicu a nazývala sa *fenus semiunciarum*. Toto zníženie pravdepodobne neprinieslo očakávaný efekt, nakoľko onedlho v roku 342 p.n.l. boli úroky prostredníctvom *Lex Genucia* úplne zakázané.

Na konci obdobia republiky boli úroky opäť pripustené. Išlo o obdobie, v ktorom je už skutočne rozvinutý obchodno-peňažný styk. Najvyššia prípustná sadzba sa ustálila na 1 % za mesiac, teda 12 % za rok (*centimae usurae*). Tieto úroky sa stávali *kalendis* splatnými, a na ich právnu ochranu sa pripúšťala žaloba *actio kalendii*. Treba povedať, že existovali výnimky, ktoré za určitých okolností pripúšťali aj vyššiu sadzbu.

Prvou bola výnimka, ktorá brala do úvahy miestne zvyklosti a v niektorých oblastiach akceptovala úrokovú sadzbu nad rámec právom uznanej výšky. Inou výnimkou bola námorná pôžička (*fenus nauticum*). Pri tejto boli úroky v tomto prípade koncipované ako určitá odmena za riziko, ktoré musel veriteľ znášať pri tomto druhu kapitálovej pôžičky.

Naopak úplne neakceptované boli tzv. úroky z úrokov (*usurae usurarum*). Išlo o úročenie zo zadržaných úrokov nazývané aj anatocizmus. Tento bol zakázaný na sklonku rímskej republiky.¹⁷ Aj v dobách, kedy právo bolo *ars bonii et aequi* však existovali spôsoby ako ho obísť. V prípade zákazu zúročenia úrokov sa tak dalo urobiť tak, že úvery boli kapitalizované sumou úrokov, a tak vo výške nastrčenej celkovej sumy boli nanovo zúročené. Pojomom *versuram facere* sa označovali najmä zmeny záväzku prostredníctvom zmeny veriteľa, teda akejsi novácie. Tu bol pôvodný záväzok plniť (hlavné ako aj vedľajšie plnenie) vymazaný tým, že dlžník sa zaviazal plniť novému veriteľovi nielen hlavné plnenie, ktoré znelo na navrátenie kapitálu. Tento „kapitál“ vznikol spojením pôvodnej istiny a úrokov, ktoré mali byť vrátené pôvodnému veriteľovi. Okrem tohto hlavného plnenia, sa dlžník musel zaviazat' aj k plneniu vedľajšiemu, plateniu úrokov, ktoré sa budú vyrátavať už z novej istiny. Takto mohlo aj napriek zákazu dochádzať k úročeniu úrokov.¹⁸

V poklasickej dobe bolo ustanovené, že plynutie úrokov sa zastaví, pokiaľ ich výška dosiahne sumu istiny, teda požičaného kapitálu (*ultra duplum*). Toto pravidlo sa vzťahovalo

¹⁷ pričom však bola povolená dohoda, podľa ktorej mohli strany už prepadnuté úroky premeniť na nový, zúročitelný kapitál. Toto bolo neskôr prostredníctvom Justiniána, obdobne ako anatocizmus, zakázané.

¹⁸ D. 12, 6, 26, 1

na zadržané úroky, čím právo aj takýmto spôsobom chcelo zabrániť anatocizmu. Justinian ustanovil, že do *ultra dupla* majú byť započítané aj úroky, ktoré už boli zaplatené.

Podme sa teraz pozrieť v čom spočívala záväznosť obligácie, ktorá k hlavnému plneniu dodávala vedľajšie, v úrokoch spočívajúce plnenie. V prvom rade táto záväznosť plynula z obojstranného právneho úkonu, ktorým sa zmluvné strany prostredníctvom konsenzu zaviazali okrem hlavného aj k vedľajšiemu plneniu. Tu ide o tzv. úroky zo zmluvy (*usurae conventionales*). Ak išlo o zmluvu tzv. *bona fidei iudicium*, postačuje tu neformálna dohoda. Takto zaplatené úroky, už nebolo možné žiadať späť, stávali sa nevymožiteľnými naturálnymi záväzkami.¹⁹ Podobne ak by bolo zaplatenie neformálne dohodnutých úrokov poistené záložným právom, v čase splatnosti úrokov, mohol veriteľ predmet zálohu predať. Ak by išlo o kontrakty *stricti iuris*, najmä o pôžičku, úroky musia byť dohodnuté prostredníctvom formálneho stipulačného sľubu.²⁰

Úrokové plnenie sa stávalo záväzným aj prostredníctvom poslednej vôle či odkazu (*usurae testamentarie*).

V niektorých prípadoch musel dlžník plniť vedľajšie úrokové plnenie aj na základe zákona, jednalo sa o tzv. zákonné úroky (*usurae legales*). Ako príklad zákonných úrokov uvádza Ulpián tzv. poručnicke úroky. Ide o vedľajšie plnenie, ktoré vzniká ak poručník použije peniaze svojho zverenca na vlastné účely. V takomto prípade hovorí Ulpián musí platiť úroky v zákonom stanovenej výške.²¹ Podobný príklad uvádza tento právnik aj na inom mieste v prameňoch, keď hovorí, že rovnako musí platiť úroky aj správca majetku (*procurator*), ktorý použil peniaze svojho pána, či ich bez jeho vedomia požičal tretej osobe.²² Zákonné úroky musel okrem toho platiť kupujúci z kúpnej ceny, ktorú nezaplatil ak už bol predmet kúpy odovzdaný.²³ Spoločným menovateľom všetkých týchto príkladov bol fakt, že nevznikali na základe dohody o vedľajšom plnení, ale priamo zo zákona aj bez konsenzu kontrahentov.

Do ďalšieho vývoja úrokov významne zasiahol Justinian pod vplyvom cirkevnej náuky. Táto vychádzajúc z biblického : *mutuum date nihil inde sperantes*²⁴, zakazovala vyberanie úrokov. Napriek tomuto však cisári označovaní ako kresťanskí, vyberanie úrokov

¹⁹ C. 4, 32, 3

²⁰ D. 19, 5, 24

²¹ D. 26.7.7.10

²² D. 17,1,10, 3

²³ D. 19,1, 13,20

²⁴ dávajte pôžičku bez toho, že by ste z nej očakávali nejaký prospech

celkom neodstránili ...zákonodárstvo kresťanských rímskych cisárov však tento princíp nikdy neprevzalo.“²⁵ Podobne aj Justinián neprikročil k celkovému odstráneniu úrokov z právneho života, ale zaslúžil sa o ich výrazné zníženie. Najvyššia úroková sadzba sa v obvyklých prípadoch znížila na polovicu tj. 6 %. Pre senátorov a iných príslušníkov vyššieho stavu bola dokonca najvyššia možná úroková sadzba stanovená len na 4 %. Obchodníci a bankári mohli vedľajšie úrokové plnenie žiadať do výšky 8 % z požičaného kapitálu a úrok z námornej pôžičky sa ustálil na 12 %.²⁶

Úroky majú tzv. akcesorickú povahu, to znamená, že sú závislé na hlavnom plnení, či hlavnej pohľadávke. Akcesorická závislosť má v tomto smere dva významy. Prvý význam spočíva v existenčnej závislosti. Existencia vedľajšieho plnenia bola totiž závislá na existencii hlavného plnenia. Ak by toto zaniklo automaticky zaniká aj povinnosť plniť úroky. Druhý význam sa vzťahuje na tzv. rozsahovú závislosť. Keďže je úroková sadzba určená percentuálne a vypočítava sa z výšky sumy hlavného plnenia, ak by došlo k zníženiu dlhu, analogicky sa zníži aj rozsah vedľajšieho plnenia.

Poenā conventionalis

Tretím významným druhom vedľajšieho plnenia je zmluvná pokuta (*poena conventionalis*), v niektorých publikáciách nazývaná pomocou doslovného prekladu, pokuta konvenčná. Išlo o dohodnuté vedľajšie plnenie, používané pri zmluvných záväzkoch. Kontrahenti sa tu zaväzujú plniť popri hlavnom aj vedľajšie plnenie v prípade, že v budúcnosti porušia hlavnú zmluvnú povinnosť. Podobne ako pri úrokoch, aj tu pri záväzkoch *ex bona fidei* postačovala aj neformálna dohoda, aj keď vo väčšine prípadov sa na dohodnutie používala *stipulatio poenae*. Povinný spravidla sľuboval oprávnenému v prípade, že by neplnil prípadne neplnil riadne, peňažné plnenie ale zmluvná pokuta mohla spočívať aj v inom. Toto vedľajšie plnenie mohlo byť pripojené nielen ku klasickému záväzku, ale aj k takým vzťahom, ktorých plnenie právo neuznávalo, a teda nemohli byť klasifikované ako obligácie, ako napr. plnenie nemateriálnej hodnoty, či plnenie osôb, nezúčastnených na

²⁵ KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M.: *Římské právo*. Praha: CH.BECK, 1995, str. 223

²⁶ C. 4, 32, 26, 2

záväzku²⁷,. Právna teória rímskeho práva delí zmluvnú pokutu na dva duhy tzv. pravú a nepravú zmluvnú pokutu.

V prípade pravej zmluvnej pokuty, ide o vopred vymeranú náhradu škody v prípade porušenia hlavnej povinnosti. Táto sa uzatvárala najmä prostredníctvom stipulácie.²⁸ Ak však dlžník neplnil, stipulačnou žalobou mohla byť od neho vymáhaná nielen zmluvná pokuta, ale aj samotné plnenie. Výhodou takejto koncepcie konvenčnej pokuty bola fakt, že oprávnený nebol povinný dokazovať výšku vzniknutej škody. Na druhej strane vysoká suma, ktorú by musel dlžník zaplatiť v takomto prípade pôsobila preventívne a zároveň motivačne. Význam zmluvnej pokuty sa preniesol aj do modernej doby. „*Aj v súčasnosti sa pomerne často využíva inštitút zmluvnej pokuty, najmä v oblasti hospodárskych vzťahov*“.²⁹

V prípade nepravej zmluvnej pokuty ide o prípad, kedy je povinnosť vedľajšieho plnenia postavená alternatívne k hlavnému plneniu. V prípade, že by dlžník neplnil, stipulačnou žalobou by veriteľ mohol vymôcť len zmluvnú pokutu.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

C. 4, 32, 26, 2

C. 4, 32, 3

D. 17,1,10, 3

D. 19, 5, 24

D. 19, 5, 24

D. 19,1, 13,20

D. 19.1.11.6

D. 26.7.7.10

Inst. 3,23

CALOGIROU G.: *Die arra im römischen Vermögensrecht der klassischen Zeit*. Altenburg.

PIERER 1911

KASER M. , KNÜTEL R.: *Römisches Privatrecht*. München, C.H. BECK, 2008

²⁷ Inst. 3,19 ako aj Inst. 3, 21

²⁸ D 19, 1, 28

²⁹ REBRO K., BLAHO P.: *Rímske právo*. Bratislava-Trnava. IURA EDITION. 2003, str. 340

PRÁVNE ROZPRAVY ON-SCREEN II. – Sekcia dejín a teórie štátu a práva

online vedecká konferencia - 13. november 2020

KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M.: *Římské právo*. Praha: CH.BECK, 1995

LIEBS D.: *Römisches Recht*. Göttingen: VANDENHOEN & RUPRECHT, 1999

SKŘEJPEK M.: *Prameny římského práva*. Praha. LEXIS NEXIS, 2004

ZIMMERMAN R: *The law of obligations*. Oxford. OXFORD UNIVERSITY PRESS, 1996